

Дніпропетровський державний університет

На правах рукопису

Калиновський Вячеслав Борисович

Науково-технічна політика в Україні
у 1976-1985 роках :
критичний аналіз (на матеріалах
діяльності партійних організацій
промислових підприємств)

07-00-01 - історія громадських рухів і політичних партій

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Дніпропетровськ 1994

Дисертація є рукопис.

Робота виконана на кафедрі політичної історії Харківського державного університету.

Науковий керівник:

доктор історичних наук, професор ТАНЦЮРА В. І.

Офіційні опоненти:

- доктор історичних наук, професор БЕЛОУСОВ Л. Ю.;
- кандидат історичних наук, доцент БЕСОЗ Л. М.

Провідна установа: Київський державний університет

Захист відбудеться "24" серпня 1994 року о 13.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К. 053.24.03 по присудженню наукового ступеня кандидата історичних наук у Дніпропетровському державному університеті /320625, м. Дніпропетровськ - ІО, пр. Гагаріна, 72, корп. І, ауд. 604/.

В дисертацію можна ознайомитися у бібліотеці Дніпропетровського державного університету.

Автореферат розіслано "20" травня 1994 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат історичних наук, доцент

І. О. КРИВИЙ

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність проблеми визначається тим величезним значенням, яке має науково-технічна політика для будь-якого суспільства.

Сьогодні авторитет України як самостійної держави може бути утверджений тільки при використанні досвіду минулих років, врахуванні помилок на шляху підвищення результативності науково-технічних досягнень у виробництві. Вивчення проблеми науково-технічної політики дає можливість здобути урок з минулого, визначити шляхи успішної реалізації в умовах формування ринкових стосунків, нової політичної системи в Україні.

Актуальність теми обумовлена також і тим, що соціальний вибух, що відбувся у суспільстві наприкінці 80-х - початку 90-х рр., криза, яка поглиблюється, змусили по-новому поглянути на роль КПРС і Компартії України, показати їх неспроможність у вирішенні соціальних проблем, як це відбувається у розвинених країнах світу.

Україна у 1990 р., маючи колосальні мінерально-сировинні і виробничі ресурси, виробляла 5% світової продукції¹, хоча її населення складало всього 0,8% населення планети¹. І як не парадоксально, маючи таку значну матеріально-технічну базу, соціальні проблеми все більш і більш загострювались.

Про результативність науково-технічної політики, як нам уявляється, свідчить рівень використання виробничого і наукового потенціалу, а також забезпечення швидких темпів економічного росту, спрямованих на рішення соціальних проблем суспільства. Однак продуктивність праці в Україні не дозволяла їх вирішити, оскільки з 70-х рр. вона почала падати. У 1971-1975 рр. продуктивність праці виросла на 4,1% проти 6,1% за 1966-1970 рр.; у 1981-1985 рр. - на 3,8%, то у 1986-1990 рр. - всього на 2,4%. Зниження темпів її росту, що негативно позначилося на соціальному становищі населення України, пов'язане і з іншими факторами. Незважаючи на проголошення соціальної спрямованості, економіка не забезпечила у достатньому обсязі виробництво товарів першої необхідності. Це пояснюється неможливістю реалізації десятків постанов КПРС і уряду колишнього СРСР, що вимагали підвищення ефективності і якості виробництва

¹ Крижановський Б. Зовнішньоекономічні зв'язки суверенної України // Економіка України. - 1992. - №11. - С. 3-4.

² Поповкін В. Сучасна катастрофа української економіки // Сучасність. - 1993. - №9. - С. 104; Україна у цифрах у 1991 році. - К.: Техніка, 1992. - С. 42.

на основі технічного прогресу, удосконалення організації управління при збереженні старої командно-адміністративної системи.

Ступінь наукової розробки проблеми. Враховуючи, що проблема здійснення науково-технічної політики в Україні знайшла своє відбиття як у суспільствознавчій, так і в науково-публіцистичній літературі, пошукач обмежився тими роботами, які дозволяють чітко виділити напрямок наукового пошуку. Праці вчених, політиків, спеціалістів, що стосуються проблеми, автор умовно ділить на дві групи: радянського періоду і періоду після проголошення незалежності України.

При цьому, на нашу думку, радянський період доцільно розглядати у два етапи.

Перший – до квітня 1965 р., коли криза у політичній, економічній сфері примусила КПРС відкрито признати неспроможність старих методів керівництва.

І другий – з квітня 1965 р., коли появилася надія на оновлення суспільства, поліпшення умов життя людей.

Проголошення перебудови та гласності дало деяку можливість суспільствознавцям не тільки критично поставитись до досвіду правлячої партії, але і почати перегляд підходів до минулого, піддати сумніву право правлячої партії керувати всіма сферами життя суспільства.

Оскільки огляд значної частини літератури радянського періоду у багатьох дослідженнях був поданий раніше, необхідно розглянути його, виходячи з реалій сьогодення, що сформували зовсім нову систему поглядів в оцінці історіографічної та іншої наукової літератури.

Методологічні принципи дослідження, що склалися за багато десятиліть, стримували методологію у класичному її розумінні, віддавши пріоритет принципу партійності на шкоду принципам історизму та об'єктивності. Взагалі узагальнювався тільки позитивний досвід, недоліки і упущення затушовувалися. З урахуванням цього обґрунтовувались висновки, вироблялись рекомендації.

Суспільствознавці відчували момент, бачили ситуацію і скочування командно-адміністративної системи до кризи, однак вони могли здійснювати аналіз строго дозованої інформації і зазнавали ідеологічної цензури. Це чітко виражено у найменуванні монографічних досліджень, тем дисертацій і т.п.

До групи публікацій радянського періоду належать історіографічні праці, що торкаються окремих аспектів досліджуваної те-

ми. У них узагальнюється діяльність КПРС і Компартії України на різних етапах розвитку радянського суспільства¹.

У кожній із зазначених праць автори якомось міром торкалися досліджуваної теми. Так, у дисертації В.П.Капельшого, статті П.О.Добродумова і С.М.Клапчука тема науково-технічної політики позначена, але не розкрита до кінця. На нашу думку, треба було б більш докладніше розкрити причини, що стримували розвиток науки і виробництва в напрямку соціальної сфери, формування механізму гальмування науково-технічного прогресу.

У монографіях, брошурах і статтях аж до 1987 р. і навіть у більш пізній період дослідники відзначають гостру необхідність переведення промисловості на рейки інтенсивного розвитку, посилення інтеграційних процесів у науці і виробництві. Однак вони або залишили поза увагою, або лише частково торкнулися причин зас-тійних явищ в економіці і соціальній сфері².

¹ Калакура Я.С. Організаційно-партійна діяльність Компартії України у працях радянських істориків: Історіографічний нарис. - К.: Вища школа, 1976. - 207 с.; Его же. Коммунистическая партия Украины в условиях развитого социализма: Историография: Дис. ... д-ра ист. наук. - К., 1979. - 504 с.; Добродумов П.О., Клапчук С.М. Діяльність КПРС по здійсненню науково-технічної політики в умовах розвинутого соціалізму: Історіографічні проблеми // Укр. іст. журнал. - 1979. - №4. - С.104-110; Новосад А.Ф. Из историографии деятельности Компартии Украины о подготовке кадров рабочего класса в условиях научно-технической революции // Вестн. Львовского политехнического ин-та. - 1987. - №216. - С.99-104; Капельшний В.П. Историография развития науки и ее связей с промышленным производством на Украине в 50-е - 80-е годы /Практика парторганизаций/: Автореф. ... канд. ист. наук. - К., 1991. - 26 с.

² Дихолов А.В. Важнейшая задача экономической стратегии: Из опыта партийных организаций Украины по ускорению научно-технического прогресса в промышленности. - Львов: Изд-во при Львовском гос. ун-те издательского объединения "Вища школа", 1983. - 168 с.; Шевчук В.П. Вирішення трудових колективними промислових підприємств республіки соціально-економічних питань на сучасному етапі // Укр. іст. журнал. - 1985. - №9. - С.6-17; Курсом ускорення: Шляхи перебудови господарського механізму. - К.: Політвидав України, 1987. - 117 с.; Орлов В.М. Возрастание руководящей роли КПСС и всестороннее совершенствование социалистического общества. - К.: Политиздат Украины, 1987. - 359 с.; Стецюра В.К. Социальная направленность народнохозяйственных планов. - К.: Политиздат Украины, 1987. - 100 с.; Социально-экономическое развитие Украинской ССР. 80-е гг.: Сборник научных трудов. К., 1988. - 133 с.; Белоусов Л.М. Изобретательство и рационализаторство как форма творческой активности масс. - К.: Вища школа, 1989. - 151 с.; Зякевич Р.Д., Яворська Л.В. Зростання добробуту радянського народу - основа економічної стратегії КПРС // Вісник Львів. політехн. ін-ту. - 1989. - №239. - С.107-111.

Разом з тим вони дають можливість проаналізувати деякі сторони науково-технічної політики партійних організацій України в досліджуваний період.

Велике значення для дослідника мають також публікації, що з'явилися після того, як зійшли з політичної арени КПРС і Компартія України. Особливий інтерес у зв'язку з цим викликають роботи учених, державних і партійних діячів, спеціалістів, які з'явилися після проголошення суверенітету України, відміни монопольного права КПРС на керівництво всіма сферами життя суспільства, виходу на ринкові орієнтири¹. Характерною рисою цих праць є те, що вони найбільш близько підійшли до наукового обґрунтування тісної взаємодії науково-технічного розвитку і соціального прогресу суспільства. Визначені ними проблеми потребують поглибленого вивчення і дослідження коренів застійних явищ у вказаних ними напрямках.

Думається, що є необхідним зробити огляд праць істориків і громадських діячів діаспори, які не могли з'явитися раніше з тої причини, що їх підходи і погляди на суспільно-політичні процеси в суспільстві розходились з радянською офіційною точкою зору².

На відміну від робіт вітчизняних суспільствознавців, вчені українського зарубіжжя виявились більш далекоглядними у прогнозуванні розвитку соціально-економічних і політичних процесів в Україні. Це допомогло об'єктивніше дослідити дисертанту ситуацію в Україні і стан справ в управлінні промисловістю, наукою, соціальною сферою.

¹ Ангамонов Ю.Г. Чи є у академічної науки майбутнє? // Вісник Академії наук України. - 1991. - №9; Бесов Л.М. Перестройка без мастера? // Политика и время. - 1991. - №15; Дзюба І. Україна і світ // Вісник Міжнародної асоціації українців. - 1991. - №1; Євтухов В. Політиків екзамєнує економіка // Віче. - 1992. - №7; Столярів В., Тарасович В. О научно-технічеськой политике в Украине // Экономика Украины. - 1993. - №4; Поповичи В. Сучасна катастрофа української економіки // Сучасність. - 1993. - №9 и др.

² Феденко П. Соціалізм давній і новочасний. - Лондон, 1968. - 230 с.; Руденко М. Економічні монологи. - Сучасність, 1978. - 200 с.; Василів М. Вступ до економічних наук. - Мюнхен, 1985. - 213 с.; Суотельний О. Застій та спроби реформ. - В ки.: Україна: Історія. - К.: Либідь, 1991. - С.441-462; Грабович Г. Як нам реорганізувати науку? // Віче. - 1992. - №6.

Аналіз наявної літератури дає підстави стверджувати, що дослідження багатьох раніше висвітлених проблем не одержали глибокого розкриття у заідеологізованій радянській історичній науці. "Білою плямою" у ній залишилось, зокрема, наукове обґрунтування істориками науково-технічної політики, низької результативності радянської економіки, несприйнятливості її до новінок науки і техніки, невиконання соціальних функцій по задоволенню життєвих потреб людей. І, нарешті, пошукач ставить перед собою мету проаналізувати причини, чому зусилля КПРС і Компартії України по вдосконаленню управління промисловістю, виробленню норм і методів господарювання виявились малорезультативними.

Хронологічні рамки росту, як і вимагає методологія історичної науки, були визначені по ходу дослідження, і охоплюють 1976-1985 рр. Це один із суперечливих періодів розвитку партії та країни. Після відлиги, яка настала на початку 60-х рр., у 70-х рр. знову дістали перевагу командно-адміністративні методи господарювання, управління, почали зростати труднощі, помітно зменшилися темпи економічного росту.

Аналіз дійсного стану справ в роки десятої та одинадцятої п'ятирічок свідчать про те, що рішення партійних з'їздів були половинчати, оскільки не були достатньо підкріплені ці політично, ні економічно, ні практичними діями на рівні центральних планових та інших органів, залишилися по суті тільки директивами.

Надмірна централізація стримувала ініціативу, зацікавленість трудящих, давала простір суб'єктивізму, гіпертрофувала роль та значення управлінського прошарку, який повсюдно переслідував свої власні соціальні інтереси. Намагання розширити права трудових колективів, їх самостійність впровадженням госпрозрахунку, самофінансування і самоокупності не тільки не зняли конфлікту, а навпаки - загострили стосунки між виробниками і надбудовою у вигляді міністерств. В результаті так і не був створений господарський механізм, що стимулював би сприйняття науково-технічних новінок, долав би відчуження робітників від результатів своєї праці. Надмірне укріплення централізованого управління стримувало розвиток соціальної сфери. Тому, аналіз цього періоду наявних суперечностей та прорахунків, успіхів і досягнень у розвитку науково-технічної політики

сприяє з'ясуванню маловивчених сторін діяльності Компартії України.

Узагальнення і аналіз усіх цих процесів у досліджуваній нами період дають можливість більш об'єктивно осмислити і причини нагромадження у радянському суспільстві негативних явищ, нерозв'язаних протиріч, які врешті привели до соціального вибуху, стали причиною кризи.

Мета і завдання дисертаційного дослідження полягають в тому, щоб на основі узагальнення і аналізу документів державних архівів та інших джерел вивчити питання, що відбивають зміст науково-технічної політики та її наслідків, зробити спробу дати реальну картину того, що привело радянське суспільство до стану політичної, соціально-економічної і духовної кризи. При цьому автор прагнув повніше використати нові методологічні підходи, які базуються на критичному, об'єктивному, по-справжньому діалектичному аналізі історичних процесів. Пошукач також застосував загальнометодологічні погляди ретроспективного огляду подій, системного, проблемно-тематичного аналізу документів та інших джерел.

Для досягнення означеної мети передбачається розв'язати в межах роботи такі завдання:

- показати, що у досліджуваній період, як і у наступні роки, науково-технічна політика не виконала своєї головної функції - сприяння прогресу і вирішенню соціальних проблем суспільства;
- через аналіз документів, матеріалів та інших джерел розкрити причини, що гальмували впровадження науково-технічних досягнень;
- сформулювати висновки і положення, використання яких відповідними державними органами могло б сприяти здійсненню науково-технічної політики в умовах переходу і стабілізації ринкових відношень.

Об'єктом дослідження є зміст організаторської, ідеологічної і пропагандистської діяльності структур Компартії України в галузі окремих напрямків науково-технічної політики в період прагнення партійного і державного керівництва країни спрямувати розвиток промисловості по шляху інтенсифікації. Предметом дослідження є причини, що обумовили гальмування сфери соціального призначення, їх характер і взаємозв'язок із системою командно-адміністративного втручання в процеси науково-технічного розвитку матеріального

виробництва.

Джерелами дослідження були матеріали Центрального державного архіву суспільних об'єднань України, державних архівів Вінницької, Дніпропетровської, Донецької, Запорізької, Львівської, Київської, Сумської, Одеської і Харківської областей, у яких відомі діяльність КПРС, Компартії України по керівництву науково-технічною політикою. Загалом вичено понад 30 фондів. Державі в науковий обіг введено ряд документів, що дають можливість простежити витoki механізму гальмування на шляху прогресу радянського суспільства, важливими з яких є, на наш погляд, підміца істинно наукового підходу в організацію виробництва суб'єктивним фактором, а також помилковість у виборі пріоритетів розвитку суспільства.

Певну частину джерел досліджуваної теми становлять публікації на сторінках радянської преси, журналів, багатотиражних газет, що містять інформацію про організаційну роботу партійних організацій, її результативність у здійсненні планів науково-технічного прогресу.

Важливе місце серед джерел зайняли матеріали газети "Голос України", журналів "Віче", "Сучасність" та ін., які дозволяють дещо по-іншому ніж це робилось в радянський період, подивитись на результативність науково-технічного розвитку України у досліджуваній нами період. Широко використовуються різні статистичні збірники, у яких містяться різноманітні відомості, що характеризують стан справ у соціально-економічній сфері. Науковий підхід до аналізу суспільно-політичних процесів, необхідність визначення джерел помилкових і непродуманих дій у реалізацію реформаторських кроків та погіршення соціально-економічного становища в Україні обумовили ґрунтовно досліджувати постанови, резолюції партійних зборів, конференцій, пленумів, з'їздів КПРС та Компартії України.

В дисертації використані також матеріали і законодавчі акти Верховної Ради України, що мають безпосереднє відношення до досліджуваної проблеми.

Наукова новизна дисертації визначається слідуючими положеннями. По-перше, автором здійснюється спроба максимальною мірою використати нові методологічні підходи, які формуються в історико-партійній науці, принципи та сіданки, які дають можливість відтворити реальну картину досліджуваного періоду в діяльності пар-

тії з усіма його проблемами, труднощами та суперечностями. По-друге, в науковий обіг запроваджується в значній мірі новий фактичний матеріал, здобутий в партійних і державних архівах, а також із друкованих джерел. По-третє, всебічно обгрунтовується висновок про те, що науково-технічна політика Компартії України, не зважаючи на неодноразово здійснювані спроби її радикальної перебудови в досліджуваній період, не мала відповідного соціально-економічного забезпечення і проходила відірвано від життя. Привертається увага до уроків неоднозначного досвіду. По-четверте, на основі узагальнення і аналізу широкого кола джерел пошукач робить спробу науково обгрунтувати постулат, що вироблювані партійними і державними органами заходи по оздоровленню промисловості шляхом вдосконалення організації виробництва, часткових змін в інших галузях не могли запобігти кризи у суспільстві. В-п'яте, вивчення теми дало можливість дисертанту прийти до висновку про необхідність проведення поглиблених досліджень деяких напрямків науково-технічної політики. Вони вказані автором у дисертації.

Практичне значення дисертаційного дослідження полягає в тому, що воно несе в собі нову інформацію про період, що передусім стісному скочуванню радянського суспільства до кризи, виходу з політичної арени КПРС, проголошенню суверенітету України. Узагальнюючий матеріал може бути використаний у вузівських курсах по вивченню сучасного етапу історії України, політології.

Висновки та положення дисертації мають практичне значення для вироблення і затвердження в науково-дослідній практиці нових методологічних підходів, які дозволяють реалістично, в діалектичній єдності відтворити загальноісторичний досвід минулого нашої країни, зробити науково-обгрунтовані висновки, здобути відповідні уроки.

Результати дослідження, на наш погляд, могли б стати в нагоді політичним силам в Україні для вироблення сучасної науково-технічної політики, враховуючи як негативний досвід партійних організацій, так і деякі їх надбання.

Апробація дослідження. Основні положення і висновки дисертації обговорені на засіданні кафедри гуманітарних дисциплін Харківського інституту внутрішніх справ та кафедри політичної історії Харківського держуніверситету, доповідались на міжвузівській та регіональній науково-практичних конференціях.

Структура дисертації. Робота складається із вступу, чотирьох розділів, висновків, списку джерел і літератури.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовується актуальність теми, хронологічні рамки, мета і основні завдання дослідження.

Аналізується стан наукової розробки і джерел з досліджуваної теми, висвітлюється зміст наукової новизни та практичне значення дисертації.

У першому розділі "Специфіка укріплення централізованого керівництва промисловістю в умовах неспроможності командно-адміністративної системи до змін і оновлення" дисертантом обґрунтовується теза про те, що тільки та науково-технічна політика держави життєздатна, яка міцно спирається на наукові основи. У зв'язку з цим розкривається зміст лінії, яка проводилась з перших років Радянської влади, на зміцнення централізованого керівництва промисловістю. Автор дисертації проводить думку про те, що після громадянської війни і націоналізації підприємств відчувалась обмеженість ресурсів сировини та палива, і тому концентрація виробництва, на нашу думку, була в цей період одним з ефективних засобів підвищення рівня економіки.

Але з вступом більшості держав світу в етап науково-технічної революції курс партії на подальше поглиблення концентрації виробництва, як одне з основних напрямів науково-технічної політики, виявився помилковим. При цьому абсолютно не враховувався досвід зарубіжних держав. Наприклад, співвідношення найбільших підприємств-монополій, дрібних і середніх виробництв у Японії, їх доля в загальній кількості компаній, обсяг продукції, що випускалася, були не на користь перших. Аналізуючи практику партійного керівництва, науково-технічною політикою, автор приходив до висновку, що вона не рідко спиралась не на об'єктивні закони розвитку економіки, а на випадкові результати експериментів без прогнозування і проробки їх наслідків у масштабах всього народногосподарського комплексу.

У главі висвітлені також деякі сторони діяльності Компартії України по підсиленню партійного впливу на виробництво за рахунок збільшення приходу в КПРС робітників, удосконалення структури партійних ланок, утворення розширених парткомів і рад сек-

ретарта партійних організацій, як додаткової надбудови над трудовими колективами, які разом із профспілковими і комсомольськими організаціями посилювали командно-адміністративну систему, не приносячи при цьому потрібного ефекту.

На прикладі розвитку бригадних форм організації праці пошукач доводить, що, всупереч твердженню окремих дослідників, на підвищення ефективності роботи бригад більше впливала не надбудова у вигляді суспільних організацій, а введення госпрозрахунку, використання нової техніки, що вело до скорочення страт робочого часу, більш економічного використання сировини тощо. Тому автор багато уваги приділяє причинам, які гальмували впровадження госпрозрахунку в бригадах. Виходячи з проведеного аналізу, автор робить висновок, що до впровадження прогресивної форми господарювання не були підготовлені інженерні та керівні кадри, спеціалісти. Соціологічні дослідження, які були проведені на підприємствах України, показували, що 40% керівників і спеціалістів не знали, чим конкретно відрізняється повний господарський розрахунок від умов, у яких керовані ними колективи працювали до цього. Але маховик командно-адміністративної системи переносив результати експериментів по впровадженню госпрозрахунку, самофінансування і самоокупності в окремих колективах на промислове підприємство в цілому, що дескредитувало саму ідею взагалі.

Узагальнення і аналіз отриманих у ході дослідження даних приводить пошукача до висновку, що адміністрування в галузі спеціалізації і концентрації промислового виробництва, впровадження госпрозрахунку тільки частково здатно було "оздоровити" економіку, яка когиться до кризи. Масовий перехід народного господарства на госпрозрахунок, який не був всебічно підготовленим, явився одною з головних причин руйнування економічної системи колишнього СРСР, прискорив розрив господарських зв'язків, побудованих на жорсткій, практично безальтернативній системі спеціалізації, кооперування і розподілу продукції¹.

У другому розділі "Науковий потенціал України. Суперечності механізму його функціонування та використання" характеризується науковий потенціал країни, аналізується ефективність функціонування різних форм взаємодії науки і практики, просліджується втра-

¹ Романюк П. Інтеграція. Пошук варіантів // Політика і час. - 1993. - №9. - С.14.

лена Радянським Союзом можливість ще в 50-ті рр. активно включитися в світовий процес науково-технічної революції, про що свідчать матеріали липневого /1955 р./ Пленуму ЦК КПРС, на якому пріоритет знову був відданий розвитку важких галузей економіки на шкоду нарощуванню виробництва товарів народного споживання, що негативно виявилось на розвитку соціальної сфери.

Автор зняв увагу приділяє не завжди компетентному підходу міністерств та відомств до оцінки відповідних науково-технічних можливостей країни, зокрема по виробництву вітчизняних електронно-обчислювальних машин, та їх роль у створенні перешкод на шляху соціальної орієнтації радянської економіки.

Вивчення діяльності наукових центрів Академії наук України, розрадуженої структури інших наукових закладів у досліджуваний період свідчать про те, що ними розроблялись і здійснювались комплексні науково-технічні програми у Львові, Донецьку, Харкові, Києві. Однак аналіз нових матеріалів, вперше введених у науковий обіг автором дисертації, показав, що непрофесійність командно-адміністративного управління наукою, обмеження фінансування гальмувало розвиток матеріально-технічної бази наукових закладів, вело до падіння престижності наукового та інженерного труда. У зв'язку з цим автор поділяє думку вчених України про необхідність реорганізації наукових закладів, наданню науковим колективам більшої самостійності.

Не дивлячись на надвність зовні потужного наукового потенціалу в Україні і деякі успіхи академічного, галузевого і вузівського секторів науки, як показують аналіз, проведений в дослідженні, використовувався він вкрай неефективно. Інженерні центри так і не змогли переломити інертність виробництва в освоєнні науково-технічних новинок. У 1985 р. підприємствами і об'єднаннями Академії наук були складені угоди на розробку і впровадження 124 нових технологій. Однак було прийнято і впроваджено у виробництво всього двадцять шість¹. Аналіз свідчить, що багато принципів розробок вчених України, які одержали визнання і широке впровадження за кордоном, у нас залишилися нереалізованими. Це, зокрема, прогресивний спосіб розливки рідкого металу київських вчених; розробка по випуску

¹ Державний архів Київської області. - Ф. І293. - Оп. І. - Д. 45. - Л. 17.

високонадійних комп'ютерів, заснованих на числах Фібоначчі і золотій пропорції та ін. Щоб цього запобігти були створені ради сприяння науково-технічному прогресу при первинних партійних комітетах республіки. Аналіз їх діяльності приводить до висновку, що, дублюючи за змістом роботу господарників і спеціалістів, вони не змогли зламати міжвідомчі бар'єри на шляху до впровадження науково-технічних новацій. Автор показує штучність їх створення, дублювання ними не тільки діяльності виробничників, але і функцій комісії контролю за діяльністю адміністрації.

Узагальнивши матеріал розділу, автор схильний думати, що в умовах економічної реформи і переходу до ринкових відносин можна здійснити ряд заходів по активізації використання вже існуючих новацій і тих, що розробляються.

У третьому розділі "Основні протиріччя технічного переозброєння промисловості і забезпечення потреб соціального росту" дисертант на основі узагальнення архівних та інших джерел показує, яку велику увагу ЦК Компартії України, місцеві партійні органи в своїх постановках та рішеннях приділяли питанням механізації і автоматизації виробничих процесів. Однак це втручання, як правило, породжувало безініціативність керівників і спеціалістів. В бурхливій діяльності партійних, профспілкових та комсомольських організацій, різноманітних штабів і комісій незала їх персональна відповідальність за доручену справу. Поширення у досліджуваній період досвіду гуртових колективів Запорізької області по скороченню ручної праці мало велике соціальне значення. Але не будучи достатньо матеріально підкріплене, воно так і залишилось нереалізованим на промислових підприємствах України. Поза цю проблемою опинилась і галузева наука, де не був в достатній мірі налагоджений випуск робототехнічних засобів.

Організаційна і пропагандистська робота Компартії України очікуваної результативності не приносила. Так, за досліджуваний період питома вага робочих, зайнятих механізованою і автоматизованою працею, зростала за рік всього на 0,58%¹.

У розділі показано, як КПРС, Компартія України безвідповідально здійснювали керівництво реконструкцією і технічним пере-

¹Підраховано автором на основі: "Экономическое и социальное развитие Украинской ССР в годы одиннадцатой и двенадцатой пятилеток. - К.: Техніка, 1986. - С.29.

озброєнням виробництва. Так, беручі під особливий контроль введення в дію цехів і виробництв, потужностей на новій технічній основі у важкій промисловості, вони залишали поза увагою галузі, що працювали на задоволення потреб людини. У Луганській області, наприклад, у 1985 р. будувалось близько 400 об'єктів, для завершення яких потрібно було ще 10 років. Однак волюнтаристським рішенням тут намічалось будівництво ще 50 об'єктів, тоді як половина шахт вимагала негайної реконструкції¹. Таким чином, подібне втручання партійних організацій не прискорювало будівництво об'єктів промисловості, а народжувало нові та нові довгобуду. Більше того, коштів, що виділяли союзні міністерства на технічне переозброєння, не завжди вистачало. І терміни реконструкції тому постійно збільшувались в 2-3 рази. За цей час обладнання і техніка морально старіли. У дисертації наведені факти, коли діяльність партійних організацій вела до безгосподарності, матеріальних збитків і т.п.

Аналіз, проведений у даному розділі, відбиває "активну" діяльність апаратних структур, Компартії України, місцевих партійних органів і організацій по активізації творчої діяльності трудящих через їх залучення у раціоналізаторську і винахідницьку роботу, соціалістичне змагання, що привело до різкого зросту кількості рацпропозицій та винаходів. Однак сотні тисяч технічних новинок щорічно залишились не використаними, що в значній мірі знижувало соціальну активність трудящих.

У четвертому розділі "Інтенсифікація суспільного виробництва і рішення соціально-економічних проблем" аналізуючи діяльність партійних організацій України, автор дисертації приходить до висновку, що не дивлячись на те, що формально ці завдання не сходили з порядку денного різних партійних форумів, практичне їх вирішення відзначалося непослідовністю, суб'єктивізмом, половинчатістю і гостро ставило питання про необхідність крутого повороту до зміни ситуації що склалася. У доповнення до того, що висвітлено у попередніх розділах, матеріали цієї частини дисертації показують також, що зусилля партійних, профспіжкових, комсомольських організацій по залученню трудящих до соціалістичного змагання не давали очікуваного ефекту у досягненні високої про-

¹ Державний архів Луганської області. - ф.179. - Оп.63. - Д.209. - л.1.

дуктивності праці, прискоренні впровадження досягнень науки і техніки, забезпечення якості продукції і т.п. Заклики КПРС, Компартії України, місцевих партійних органів включатися у "дostroкове виконання", "підтримати почин, "забезпечити" якість тощо були нічим іншим, як спробою витиснути "из лучшей организации труда, из высокой ответственности, добросовестного отношения наших трудящихся к делу"¹ те, що повинна була дати наукова організація праці, високі технології, найновіше обладнання.

У дисертації показано, що це був волюнтаризм, зведений у систему. Однак навіть зосередивши зусилля всіх суспільних організацій /партійних, профспілкових, комсомольських, ОВІР та ін./, включивши всіх працюючих у соціалістичне змагання, КПРС, Компартія України не змогли виконати своїх власних намічених планів.

Як свідчить дослідження, діяльність КПРС по залученню трудящих у боротьбу за якість продукції на основі розповсюдження досвіду трудових колективів Львівської, Дніпропетровської областей і міста Києва, не виправдала сподівань. Поспішне прагнення виконати вказівки центральних партійних органів без урахування місцевих особливостей (низького технічного рівня інженерних та управлінських кадрів, їх невміння організувати виробництво, низькі технічні можливості станків і обладнання, рівень технології) призвели до неритмічності і штурмовщини, породили безвідповідальність і недотримання стандартів і технічних умов. Це стало наслідком того, що з початку 80-х рр. збільшились скарги на багато видів товарів народного вжитку, виростили абсолютні втрати від браку. Показники Держкомітету України по росту якості продукції, що випускалася у досліджуваній період, виявились дуже завищеними. З початком діяльності Держприймки на підприємствах і в об'єднаннях був розвіяний міф про можливість на фізично і морально застарілому обладнанні досягти якісних показників, одними закликами інтенсифікувати фізичну і розумову працю людини.

Неможливість рішення завдань інтенсифікації суспільного виробництва за рахунок використання досягнень науково-технічного прогресу поставила в глухий кут рішення соціально-економічних завдань, привела до виникнення проблем якості та кількості.

У заключній частині узагальнено результати дослідження, сформульовано загальні висновки, подано рекомендації, які, на думку дисертанта, могли б сприяти розробці і здійсненню в Україні

¹ Горбачев М.С. Виступление перед коммунистами Ленинградской партийной организации // Правда. - 1985. - 27 мая.

ні науково-технічної політики, що мала забезпечити в умовах ринкової економіки ріст виробництва, його соціальну спрямованість. У самому стислому вигляді висновки і рекомендації такі:

- по-перше, науково-технічна політика, як і науково-технічний прогрес у період становлення і розвитку ринкових стосунків вимагають державного регулювання. Без його участі неможлива помірна інтеграція у світогосподарські зв'язки і заміна фізично і морально застарілих технологій;

- по-друге, здійснення науково-обґрунтованої лінії на зміну виробничих відношень не повинно вести до порушення соціальної спрямованості науково-технічного прогресу;

- по-третє, забезпечення безперервного управління науково-технічним розвитком вимагає невідкладного підвищення соціального статусу наукових і інженерних кадрів;

- по-четверте, конкретно історичний підхід і сучасне положення в Україні застерігають від надмірної переоцінки досвіду дальнього зарубіжжя. Рівень науково-технічного співробітництва ще довгий час буде визначатись зв'язками з країнами СНД. Не можна, на наш погляд, чорнити все, що було зроблено раніше, бо в такому разі суспільству буде завдано матеріальної і моральної шкоди, знову будуть повторені помилки минулого.

Основні положення по темі дисертації відображені в таких публікаціях:

1. До питання про деякі пріоритети Української держави: Науково-технічні та соціально-економічні аспекти // Вісник Харківського політехнічного інституту. - 1993. - №18.

2. До питання про ефективність впливу Компартії України на науково-технічний розвиток трудових колективів // Вісник Харківського університету. - 1994. - №381.

ЛНБ ім. В. Стефаніка
АН України

Відповідальний випусковий Кривула О.М.

Підп. до друку 06.05.94. Формат 60x90/16. Папір газетний. Друк
офсетний. Умовн. друк. арк. 0,6. Облік.-вид. арк. 0,7. Тираж 100
прим. Замовлення № *30/8*

Дільниця оперативної поліграфії Харківського інституту внутрішніх
справ

310080, Харків,
пр. 50-річчя СРСР, 27.

179.00

457320

AB 30.211

AB 30.211